

Els boscos de Santa Maria de Gallecs

Treballs

Josep Gordi i Serrat

Universitat de Girona

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest article és analitzar l'evolució dels darrers decennis, la situació actual i les perspectives de futur possibles dels boscos de Santa Maria de Gallecs. La importància d'aquestes masses forestals ve donada no sols per la seva qualitat forestal i ambiental sinó també per la seva situació, ja que es localitzen dins d'un dels espais lliures d'urbanització del Vallès Oriental. Els espais lliures tenen un gran valor bioestratègic, perquè l'existència de franges o continuïtats formades per boscos, camps de conreu i edificacions aïllades entremig de ciutats, que serveixin com a corredors biològics i a la vegada evitin la configuració de grans *continums* urbans, ajuda a mantenir una bona qualitat ambiental del territori.

L'EVOLUCIÓ RECENT DELS BOSCOS

La major part dels autors (Bertran, 1996; Bolòs, 1962) coincideixen a assenyalar que la vegetació potencial de la plana del Vallès correspon a la comunitat de l'alzinar litoral (*Quercetum ilicis galloprovinciale*). Ara bé, també hi ha estudiosos (Vilar et al., 1988) que esmenten que a les planes de la depressió Prelitoral, com és el cas de les comarques del Vallès i de la Selva, que es caracteritzen per patir processos d'inversió tèrmica i per tenir sòls gruixuts desenvolupats sobre materials pliocènics, miocènics i quaternaris, la comunitat *clímax* seria, en els indrets més obacs, la roureda de roure martinenc i, en els espais més assolellats, l'alzinar amb roures (*Subas. cerrioidetosum*).

En conseqüència, l'alzinar litoral es desenvoluparia en els vessants solells de les serralades que envolten la depressió Prelitoral. Personalment penso que sobre els sòls profunds de la plana del Vallès Oriental, i sense cap tipus d'aprofitament ramader o forestal, el bosc que amb els anys s'acabaria instal·lant seria una roureda de roure martinenc amb un sotabosc molt pobre en espècies mediterrànies, que alternaria amb l'alzinar amb roures i amb taques d'alzinars en els indrets amb sòls més prims i amb més pendent i insolació. Cal assenyalar que la hipotètica i discutible vegetació potencial o primitiva ha estat intensament transformada per la societat des de fa més de mil anys, és a dir, des de l'època romana quan la plana vallesana passa a ser, per primer cop, un important passadís de comunicacions i, a la vegada, un notable espai agrícola que generà l'aparició dels primers nuclis rurals i urbans. Per tant, podem afirmar, amb tota contundència, que la totalitat del paisatge de Gallecs i de la plana vallesana és resultat de l'activitat antròpica. Avui en dia, després d'uns quants decennis d'abandó en els aprofitaments forestals de molts boscos del Vallès Oriental, com és el cas també dels boscos de Santa Maria de Gallecs, s'observa una important recuperació, sobretot, dels roures i també de les alzines.

No entrarem a explicar en detall els efectes de les diferents etapes històriques sobre el paisatge vegetal, ja que no és l'objectiu d'aquest estudi i, a més a més, existeix una important bibliografia sobre el tema (Arrizabalaga et

Panoràmica dels boscos de can Mulà. (Fotografia: Josep Gordi)

al., 1984; Gordi i Boada, 1993; Gordi, 1996). Ara bé, sí que comentarem dos fets que fan referència a l'evolució contemporània del mantell vegetal. El primer fet és que a finals del segle passat la superfície forestal del Vallès Oriental es trobava en un dels punts més baixos a causa, sobretot, de l'expansió de la vinya. Una confirmació d'aquesta situació la trobem en un *Estudio Agrícola del Vallés* (Garrabou, 1998) del 1874, on s'esmenta: «Nuestra comarca, antes tan repoblada de bosques, ve hoy con pesar ir desapareciendo éstos uno tras otro para dar cabida a los productivos viñedos». Cal remarcar que en aquest estudi s'emfatitza la funció ambiental dels boscos: «la existencia de los bosques que atraen las lluvias y conservan la humedad, se impide también que las aguas de estas mismas lluvias corran a torrentes por las pendientes de las montañas dejándolas desnudas y estériles; se modifican también los climas, haciéndolos más frescos y saludables; se evitan los

frios rigurosos de invierno y los abrasadores calores de estio. Tal es la conveniencia de los bosques, tal la necesidad de su conservación». El segon fet destacable és que a partir de finals del XIX i amb l'entrada de la fil·loxera moltes vinyes van desaparèixer, el bosc tornà a guanyar terreny i els pins van ésser els grans beneficiaris d'aquesta recuperació forestal. El mateix estudi agrícola del 1874 no només assenyala la importància ambiental dels boscos sinó que també relaciona les normes a tenir presents per a la plantació de pins i la gestió d'aquestes masses forestals. Per exemple, s'esmenta que després de deu o dotze anys de la plantació de pins cal procedir a fer una aclarida i poda dels millors exemplars i aprofitar la llenya resultant d'aquests treballs per als forns. Aquesta operació d'aclarida s'ha de repetir cada cinc o sis anys fins que els arbres restin a una distància d'uns cinc a vuit metres per tal de poder dedicar la fusta a la construcció.

En darrer terme, cal comentar que a partir dels anys cinquanta començà un retrocés demogràfic dels nuclis rurals, com a resultat del creixement industrial dels municipis urbans de la plana vallesana. Aquesta migració dels pobles rurals cap a les ciutats industrials també generà un retrocés de les activitats econòmiques que es feien al bosc. Els fets més destacables són que el carbonaig i l'obtenció de llenya van començar a retrocedir i, fins i tot, les carboneres van desaparèixer del tot —resultat, també, de la generalització del gas butà i d'altres combustibles derivats del petroli.

Per entendre l'evolució recent dels boscos de Santa Maria de Gallecs cal tenir present que els terrenys d'aquest indret del Vallès van ser expropiats el 1972 (Mollet del Vallès, 604,3 ha; Palau de Plegamans, 210,8 ha; Parets del

Vallès, 67,7 ha; Lliçà de Vall, 37,5 ha, Polinyà, 0,5 ha; Montcada i Reixac, 45,3 ha, i Santa Perpètua de Mogoda, 5,06 ha). L'objectiu d'aquesta expropiació era construir una nova ciutat per a més de cent mil habitants. Sortosament, aquest projecte urbanístic no es va dur a terme, però avui (juliol de 1999) els terrenys de Gallecs encara estan qualificats com a sòl urbanitzable i aquesta situació administrativa és la que ha permès al seu propietari: l'Institut Català del Sòl (INCA-SOL) anar urbanitzant bona part dels terrenys expropiats. Com a resultat d'aquest procés, la major part de la plana de la riera de Caldes s'ha convertit en un continu urbà i industrial entre Palau de Plegamans i Santa Perpètua de Mogoda. Fins i tot, en el suau interfluvi que forma la carena dels Bandolers, que separa les rieres de Caldes i de Gallecs, s'hi ha començat a instal·lar l'activitat

industrial, ja que dins el terme de Santa Perpètua de Mogoda, però en l'àmbit d'aquesta carena, s'hi va construir la fàbrica Gecalston i prop seu es preveuen altres ubicacions fabrils.

Per què recordem aquesta breu pinzellada de la història —sense finalitzar— urbanística de la plana del Vallès Oriental? Doncs, senzillament, perquè sense aquesta explicació no es pot entendre el paisatge actual de Gallecs, ja que ha restat vint-i-set anys aturat, és a dir, és com si el paisatge s'hagués congelat, ja que no s'hi ha edificat res, tot al contrari, s'han perdut algunes masies. A continuació esmentarem què ha passat en aquest període de temps amb els boscos de Santa Maria de Gallecs. Cal ressenyar dues qüestions o fets: la primera és que s'ha produït un abandó i, en ocasions, una degradació dels boscos, a causa que el propietari

La vall de la riera de Gallecs amb els boscos de can Torres i can Jornet al fons. (Fotografia: Josep Gordi)

dels terrenys, és a dir, l'INCASOL només ha donat llicències d'ús agrícola a les persones que, malgrat haver estat expropiades, han continuat vivint a les masies, o bé a antics propietaris que han manifestat el desig de continuar treballant la terra. La segona qüestió a ressenyar és que el Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca (DARP) va declarar, el 6 de juliol de 1987, els boscos de Santa Maria de Gallecs d'Utilitat Pública. Cal dedicar un espai a aquest fet i explicar, amb brevetat, què implica que un bosc estigui catalogat com d'utilitat pública. Segons la Llei 6/1988 forestal de Catalunya es pot declarar un forest d'utilitat pública si és de titularitat pública i es troba situat en una capçalera hidrogràfica, en ribes de rius o en la proximitat d'una població. Aquest darrer és el cas dels boscos de Santa Maria de Gallecs i, per tant, segons la llei, el seu objectiu és que la protecció serveixi per a l'esbarjo, és a dir, per fomentar el contacte amb la natura i la protecció del paisatge. La gestió d'aquestes forests ha de dur-se a terme a partir de la redacció i aprovació d'un pla tècnic de gestió i millora forestal (PTGMF). El darrer punt de la llei forestal que ens agrada-ria esmentar fa referència a l'article 22.2, el qual comenta que els terrenys forestals declarats d'utilitat pública han de ser qualificats pels instruments de planejament urbanístic com a sòl no urbanitzable d'especial protecció.

El mateix DARP va promoure i pressupostar un projecte de parc forestal per als boscos de Santa Maria de Gallecs que preveia, entre d'altres qüestions, construir una àrea de pícnic. L'Ajun-

tament de Mollet del Vallès s'hi va oposar, ja que aquesta actuació unilateral del DARP atemptava contra l'autonomia municipal i preveia la destrucció d'una petita part d'una de les masses forestal.

LA SITUACIÓ ACTUAL

Els boscos de Santa Maria de Gallecs són diferents fragments que prenen el nom de masies properes que, majoritàriament, encara existeixen. Els més impor-

tants són: el bosc de can Torres, el de can Jornet, el de la torre de Malla i els boscos de can Mulà i can Veire. A continuació esmentarem l'estat actual, pel que fa a característiques i composició, de les diferents masses forestals.

En primer lloc, estudiarem el bosc de can Torres (Gordi et al., 1998) que correspon a la primera massa forestal que trobem venint de Mollet a mà dreta i que pren el nom de la desapareguda masia de can Torres, que es trobava en-

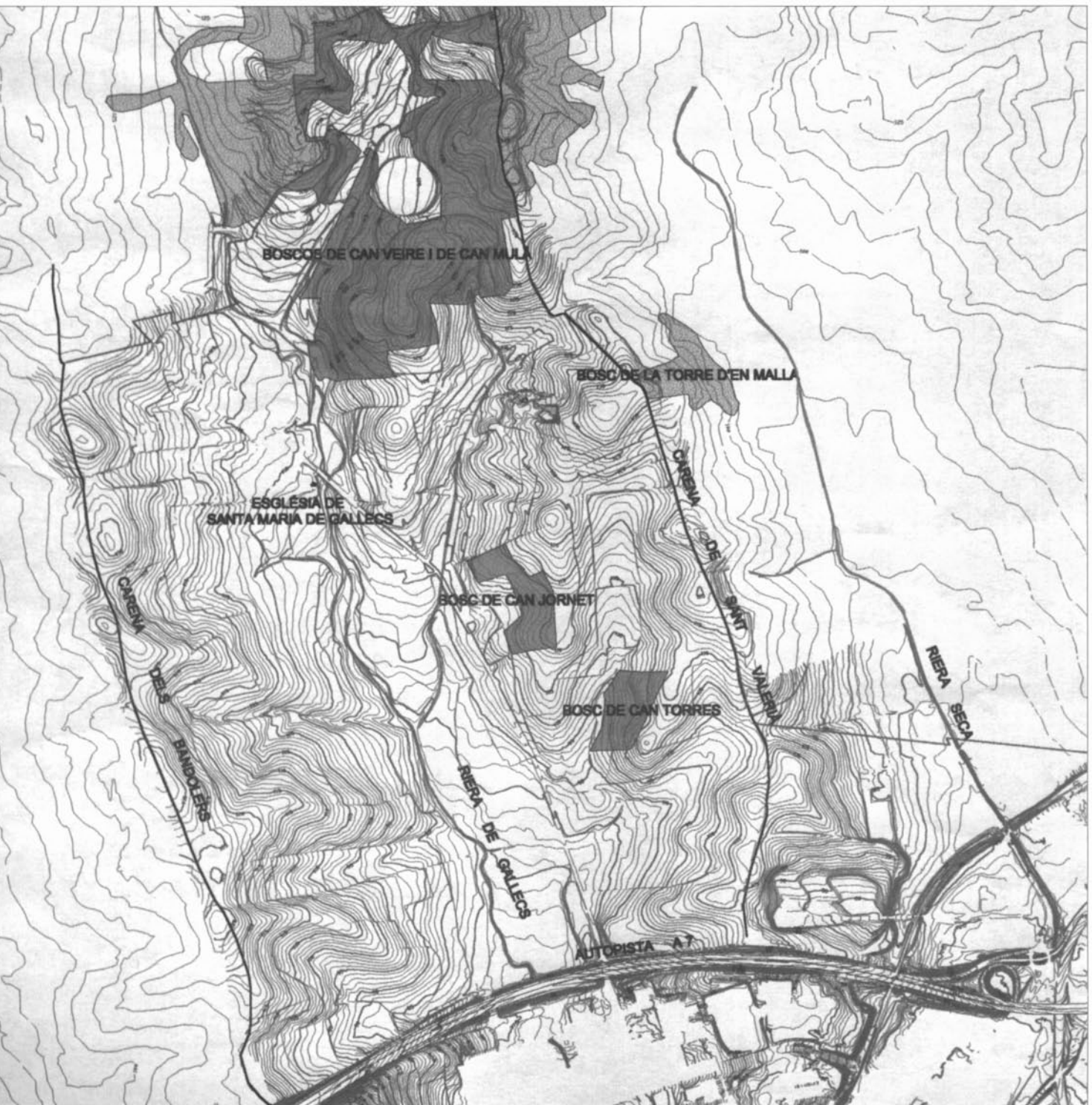
Església de Santa Maria de Gallecs. (Fotografia: Josep Gordi)

tre l'actual carretera i el bosc. Aquesta formació forestal és una pineda de pi pinyoner. Ara bé, sota les capçades dels pins pinyoners hem trobat diverses etapes de la successió natural cap a l'alzinar. Per tant, si aquesta pineda fos tancada i s'evités qualsevol actuació antròpica, és a dir, pastura o freqüentació del bosc,

d'aquí a uns vint anys trobaríem un alzinar ben consolidat sota els pins. En conseqüència, aquesta formació forestal on predomina el pi pinyoner es pot catalogar com a secundària o transitòria des d'un punt de vista evolutiu i mai pot presentar-se com un bosc madur, malgrat l'edat dels pins.

Si estudiem amb detall aquests estadis ens adonarem, en primer lloc, que a la zona més humida i orientada al nord-oest hi creix una veritable bosquina de roures i alzines. Aquesta bosquina correspondria a l'alzinar litoral amb roures (*Subas. Cerrioidetosum*), ja que hi apareixen algunes de les espècies diferencials d'aquesta

Bosc de Santa Maria de Gallescs. (Dibuix de l'autor)

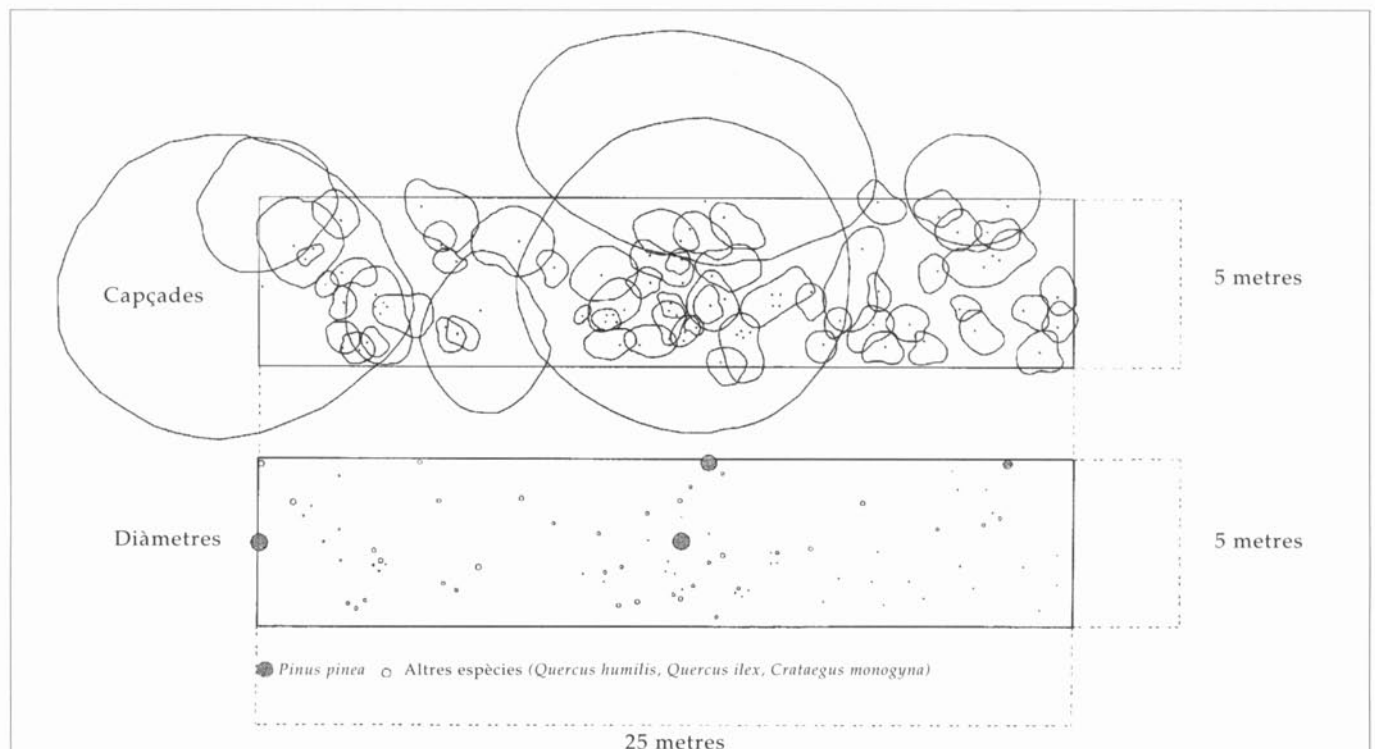
subassociació, com són el roure martinenc (*Quercus humilis*), l'arç blanc (*Crataegus monogyna*) i el fenàs boscà (*Brachypodium sylvaticum*). Per analitzar detalladament aquest sector del bosc hem realitzat un transecte de 25 metres de llargada per 5 d'amplada i hem estudiat la distribució, el diàmetre i el recobriment de les capçades de les diferents espècies arbòries. El resultat és que hi ha un estrat arbori alt de pi pinyoner (*Pinus pinea*); en concret, hem trobat quatre exemplars de pi pinyoner que assoleixen unes alçades importants: 12, 16, 14 i 12 metres, respectivament. Aquests quatre pins pinyoners estan aïllats i separats entre ells, fet que determina la formació d'unes capçades força amples, encara que no arriben a establir un cent per cent de recobriment; una altra característica destacable és l'elevat diàmetre dels troncs, que mesuren 27,5; 51; 44,5 i 38,5 centímetres, respectivament i, en

darrer lloc, les seves edats: 55, 53, 50 i 44 anys, respectivament. Sota aquest estrat, trobem un segon estrat arbori de menor alçada, format, majoritàriament, per roure i també per alzina i arç blanc. En aquest segon estrat hi ha un major nombre de peus, però els diàmetres són reduïts, entre 5 i 10 centímetres. Cal remarcar que sota aquest segon estrat arbori la regeneració del pi pinyoner és nul·la. En segon lloc, i en una zona més assolellada i possiblement sotmesa a pasturatge, trobem una brolla de romaní (*Erico-Thymelacetum tinctoriae*), on hi creix el romaní (*Rosmarinus officinalis*), la gatosa (*Ulex parviflorus*), la farigola (*Thymus vulgaris*), etc. I en tercer lloc, a la zona on els pins es troben més aclarits i l'espai presenta un cert grau de degradació, hi creix el fenassar (*Brachypodium phoenicoides*); es tracta d'una comunitat herbàcia que no sobrepassa els 50 cm, dominada pel fenàs de marge (*Bra-*

chypodium phoenicoides). Entremig és fàcil trobar-hi, de forma aïllada, alguna de les espècies de la brolla.

En segon lloc, parlarem del bosc de can Jornet, situat darrere mateix de la masia, a uns centenars de metres de l'església romànica de Santa Maria de Gallecs i prop de la carretera que travessa la vall. Aquest és un bosc on predominen les alzines i els roures, tot i que entremig hi creixen importants exemplars de pi blanc (*Pinus halepensis*) i de pi pinyoner. Tal com passava a la zona més humida del bosc de can Torres, sota les alzines i els roures la regeneració dels pins esmentats és nul·la, ja que aquestes espècies necessiten molta llum. Cal assenyalar que entremig del bosc de can Jornet hi creix un bon nombre de peus de lledoner (*Celtis australis*). Segurament es tracta de llavors portades per animals, provinents de peus situats prop

Segment del bosc de can Torres. (Dibuix de l'autor)

de les masies, ja que aquesta espècie era cultivada a petita escala prop de les cases de pagès com a productora de rama i pels seus fruits, i els botànics la cataloguen com a subespontània dins l'ambient mediterrani. Es tracta d'un bosc, majoritàriament, de rebrot, producte de l'explotació tradicional de la llenya. Fins i tot, encara és possible observar algun forat d'una antiga carbonera. Un element interessant d'aquesta massa forestal és que podem trobar exemplars de grans dimensions de roure martinenc a les vores del bosc. Al nostre entendre es tracta d'arbres situats en marges d'antics camps de conreu i que, de ben segur, servien com a lloc d'ombra per als pastors i pagesos. En altres zones de Gallecs encara és possible observar arbres com els que hem descrit, és a dir, isolats enmig de camps. També dins del bosc de can Jornet podem observar que es distingeixen antigues feixes en el sector més meridional, fet que ens indica que possiblement cinquanta anys enera aquest sector era ocupat per horts de la masia de can Jornet.

En tercer lloc, parlarem del bosc de la torre de Malla, que trobarem al peu del camí o carena de Sant Valerià en direcció a Palau de Plegamans. Aquest bosc pren el nom d'una magnífica masia anomenada la torre de Malla, situada dins el terme municipal de Parets del Vallès. En aquest bosc trobem un bon exemple del que podem qualificar com a bosc *humanitzat*, ja que la pineda de pi pinyoner i pi blanc que el forma té com a sotabosc, a la part més planera, només un estrat herbaci continu. És el que molta gent en diu un bosc *net*. Ara bé, si com-

Bosc de can Jornet. (Fotografia: Josep Gordi)

parem aquesta imatge amb el bosc de can Torres ens adonarem que hi ha quelcom que no funciona, ja que malgrat tenir la mateixa composició arbòria el sotabosc és totalment diferent. La causa d'aquest contrast cal cercar-la, al nostre entendre, en l'ús social que es fa del bosc de la torre de Malla, com ho posen de manifest les deixalles que amb facilitat es troben pel bosc. Dins del bosc de la torre de Malla també hi podem trobar els mateixos contrastos ja esmentats en les dues anteriors masses forestals; només ens cal endinsar-nos-hi fins a trobar el terreny més inclinat i obac que dificulta el seu ús social i que, per tant, permet al bosc desenvolupar la seva dinàmica natural, que fa possible que, sota els pins, puguem trobar alzines, roures i fins i tot oms (*Ulmus minor*), juntament amb arbusts, com ara l'arç blanc (*Crataegus monogyna*), el ginestó (*Osyris alba*) i el galzeran (*Ruscus aculeatus*), herbes, com la rogeta (*Rubia peregrina*), i lianes, com la mateixa

heura (*Hedera helix*), pròpies de l'alzinar. Els boscos de can Mulà i can Veire són, majoritàriament, una pineda de pi blanc amb una brolla d'estepes com a sotabosc. En els indrets més frescals trobem, tal com succeix en els altres boscos de Gallecs, petits rodals d'alzines amb algun roure.

CONCLUSIONS

Tal com hem esmentat en diverses ocasions, l'abandó dels aprofitaments forestals, com a mínim durant els darrers trenta anys ha permès un desenvolupament prou important de la vegetació potencial que s'ha anat establint sota les capçades de moltes pinedes de pi blanc i pi pinyoner. Aquesta situació generarà una transformació del paisatge forestal ja que, si no hi ha intervenció antròpica, els pins no es regeneren. Davant d'aquest procés forestal, cal fer dos tipus de consideracions.

La primera és que caldria redactar un pla tècnic de gestió i millora forestal per tal d'afavorir la naturalització de les masses forestals, ja que a la plana vallesana la major part d'aquests fragments forestals haurien d'estar dirigits cap a una funció ambiental.

En aquest punt caldria preguntar-se: què vol dir que un bosc és natural? El bosc natural és el que es correspon amb l'anomenada vegetació potencial o climàtica. Alguns autors (Ibero i Dudley, 1995) estableixen uns requisits per poder parlar de bosc natural: composició natural de l'estrat arbori, és a dir, que els arbres es corresponguin amb la flora de la regió; variació natural de les dimensions, edats i tipus d'arbres; continuïtat del bosc en l'espai i el temps, i, finalment, integració del bosc en el paisatge. Altres autors, com ara Roberto Buffi (1996), contraposen fins i tot els conceptes bosc natural i bosc forestal. Per a aquest autor, en el concepte de bosc forestal s'hi han d'incloure els estadis que van des de la germinació i creixement del plançó fins al màxim nivell de creixement de l'arbre. Aquesta situació determina el torn de l'arbre i, per tant, el moment de tallar-lo. Segons Buffi, aquesta concepció redueix les potencialitats naturals i de biodiversitat d'aquest bosc. En contraposició al concepte de bosc forestal, apareix el de bosc natural, que ha de ser el resultat d'una evolució natural i que presenta un major nombre de fenòmens i estadis naturals, ja que hi trobaríem des del nou plançó fins a l'arbre caigut i mort. Per tant, el bosc natural té un nombre més gran de potencialitats funcionals que el bosc forestal. Si retornem

al pla tècnic de gestió i millora forestal que necessiten els boscos de Santa Maria de Gallecs, cal remarcar que no només cal tenir present la funció ambiental d'aquests boscos, sinó també la social, ja que es tracta d'espais envoltats de concentracions urbanes importants. Evidentment que el lleure que caldria preveure seria molt suau, és a dir, sense haver de construir cap equipament a l'interior o al voltant dels boscos i que fomentés, sobretot, activitats d'educació ambiental.

La segona reflexió és que la qualitat ambiental d'aquests boscos no només és important per la biodiversitat que presenten, sinó, sobretot, perquè formen part d'un passadís o *via verda* que uneix la serralada Prelitoral amb el Besòs i la serralada Litoral. L'existència, manteniment i salvaguarda d'aquest passadís o corredor verd és de gran valor per al futur ambiental de la plana del Vallès. Sobre aquest tema ens agradaria recordar una de les intervencions de la Conferència dels Espais Naturals de la Plana del Vallès (Martínez et al., 1997), que es celebrà a Terrassa el 1997, que esmentava la necessitat de crear una xarxa d'espais naturals protegits de la plana vallesana per tal de mantenir la qualitat de vida i el tarannà de la comarca. La principal característica d'aquesta xarxa hauria de ser la *connectivitat* i, per tant, s'hauria de fonamentar en els eixos fluvials i les carenes i interfluvials interiors. És evident que aquesta xarxa s'hauria de promoure des d'institucions supramunicipals, com podrien ser la comarca o la futura vegueria o regió metropolitana de Barcelona, i que l'element

bàsic per garantir el seu futur seria la catalogació dels terrenys d'aquesta xarxa com a espais no urbanitzables.

BIBLIOGRAFIA

- Arrizabalaga, A. et al. (1984): *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*, Caixa de Catalunya, Barcelona.
- Bolòs, O. de (1962): *El paisaje vegetal barcelonés*. Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Barcelona.
- Bertran, J. i Ribas, J. (1996): «Els valors geològics, vegetals, faunístics i paisatgístics de Gallecs» dins Nel-lo, O. (coord.): *Gallecs, espai obert*, Centre d'Estudis Molletans, Mollet del Vallès.
- Buffi, R. (1996): «Dal bosco forestale al bosco naturale», *Dendronatura*. Semestrade dell'Associazione Forestale del Trentino, Anno 18, núm. 2, pàg. 27-33.
- Folch, R. (1981): *La vegetació dels països catalans*, Ketres, Barcelona.
- Garrabou, R.; Planas J. (Ed) (1998): *Estudio Agrícola del Vallès (1874)*, Treballs del Museu de Granollers, núm. 3.
- Gordi, J. (1996): «Bosc i societat al Vallès Oriental», *Notes*, núm. 10, pàg. 79-95.
- Gordi, J. (1997): «Un passeig pels boscos del Vallès Oriental», *Notes*, núm. 11, pàg. 161-179.
- Gordi, J. et al. (1998): «El bosc de can Torres de Santa Maria de Gallecs», *Notes*, núm. 12, pàg. 19-29.
- Gordi, J.; Boada, M. (1993): «L'evolució del paisatge vegetal des de l'antiguitat fins al s. XVIII, al Vallès Oriental», *Notes*, núm. 7, pàg. 77-91.
- Ibero, C. i Dudley, N. (1995): «Criterios para valorar la calidad de los bosques», *Quercus*, 131, pàg. 10-15.
- Martínez, S. et al. (1998): «Els espais naturals de la plana del Vallès. Les bases d'una reivindicació», dins Conferència dels Espais Naturals de la Plana del Vallès, Sabadell.
- Vilar, L.; Viñas, X. et al. (1988): «Relació entre la inversió tèrmica i la distribució de la vegetació a la depressió de la Selva», dins *Actes del Simposi Internacional de Botànica Pius Font i Quer*, Vol. II, pàg. 313-316.